
zijn eigen ervaring een warm begrip heeft voor Kuiper de archief-onderzoeker, voor zijn kwaliteiten, maar ook voor zijn fouten.

Het omgekeerde komt echter ook voor: Vree laat hier en daar merken geheel anders te zijn dan Kuiper en hem niet te doorgronden. Ik noemde al zijn strenge opmerking over polemieken, maar ook Kuipers wending vanaf 1867 naar de journalistiek krijgt van Vree een zuinig commentaar: 'Wat Kuiper schreef waren krantenstukken; lang niet iedere regel was daarom overdacht en doordacht.'²⁶ Van vluchtigheid is Vree duidelijk niet gediend. Al zijn teksten getuigen daarvan: ze zijn weloverwogen en breedvoerig. Het impulsieve, de vaart en de puntigheid die Kuiper aan zijn journalistiek meegaf, heeft duizenden op sleeptouw genomen, maar dat is niet het publiek dat onze nuchtere en waakzame kerkhistoricus zocht. Vree voelt zich in dit opzicht meer thuis bij de Utrechter A.J. van Beeck Calkoen, die Kuiper inzake de 'vrijmaking der kerk' maande om, zolang de kwestie nog niet tot klaarheid was gekomen, 'eene meer afwachtende houding' aan te nemen.²⁷ Maar hier ontglipte Kuiper aan Vree en sloeg deze te Amsterdam zijn vleugels uit in het kerkelijke en nationale leven onder het motto: wie steeds op de wind let zal nooit zaaien.

Maar het moet gezegd: ook als Vree niet meer zijn eigen ervaringen of beroepsethos aan Kuipers doen en laten paren kan, blijft hij hem bestuderen en trakteren op zijn afgewogen oordelen. Daaraan danken we onder meer de nuchtere vaststelling dat Kuiper in zijn programmatische teksten van vóór 1874, dus tot aan *Het calvinisme oorsprong en waarborg onzer constitutioneele vrijheden*, eigenlijk nooit het woord calvinisme gebruikte. Maar herkenning noch distantie verschaft Vree het laatste antwoord op de vraag wie Kuiper eigenlijk was. En dus onthoudt hij zich van een eenduidig oordeel en laat ons liever delen in zijn aarzeling. Was Kuiper nu, zoals hij zelf graag zei, de beroerder Israëls, die als Elia het geweten van het volk wakker riep, weifelt Vree aan het eind van een uitputtende studie over Kuipers Utrechtse periode, of was hij toch de kerkelijke Bismarck die zijn omgeving niet zelden in hem ontwaarde?²⁸ Kuiper zelf blijft zo in Vree's werk op een afstand. Zeker, hij bedoelde veeleer de opvattingen dan de persoon van Kuiper te schrijven, maar soms lijkt het er ook op dat hij de confrontatie met de man achter al die brochures, brieven en voorstellen liever vermeed. De theoloog lijkt het bij Vree gewonnen te hebben van de biograaf. De bundeling van Vree's artikelen over de precalvinistische periode van Kuiper bieden geen synthese van de eerste drieënhalf decennia van het leven van deze theoloog, maar zeven diepteboringen in diens teksten. Naar de mens als eenheid is niet getast en zo is Kuiper een raadsel gebleven, ook nadat elke snipper van hem is bestudeerd.

²⁶ *Idem*, 301; overigens gebruikte Vree voor Kuipers journalistiek ook het woord 'meesterlijk', *Idem*, 301.

²⁷ *Idem*, 307.

²⁸ *Idem*, 323.